

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXV (2/2021)

nadesłany: 29.11.2021 r. – przyjęty: 20.12.2021 r.

Ryszard ŚLĘCZKA*

Adam RUTA**

Nauczyciel i wychowawca Profesor Zygmunt Ruta (1932–2021) – życie i nauka

**Teacher and tutor Professor Zygmunt Ruta (1932–2021)
– his life and science**

Abstrakt

Wprowadzenie. W opracowaniu odniesiono się do młodości, wykształcenia i życia rodzinnego Zygmunta Ruty, jednego z najwybitniejszych profesorów krakowskiego środowiska naukowego. W części zasadniczej przedstawiono dorobek naukowy prof. Z. Ruty oraz starano się pokazać jego wpływ na losy współczesnej pedagogiki. Nie zapomniano też o jego związkach z dzisiejszym Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie, które wyrażały się w licznych prac naukowych oraz sumienności w wykonywaniu zadań nauczyciela akademickiego.

Cele. Celem niniejszego opracowania było zaprezentowanie postaci jednego z bardziej znanych pedagogów i historyków wychowania. Osoby wybitnej i szlachetnej, zajmującej się dziejami edukacji w różnych jej aspektach, nie tylko historycznym.

* **e-mail:** ryszard.slecza@up.krakow.pl

Katedra Historii Oświaty i Wychowania, Instytut Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej,
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Podchorążych 2, 30-084 Kraków, Polska
Department of History of Education and Upbringing, Institute of Preschool and School
Pedagogy, Pedagogical University of Krakow, Podchorazych 2, 30-084 Krakow, Poland
ORCID: 0000-0002-1701-2767

** **e-mail:** adam.ruta@urk.edu.pl

Biblioteka Główna Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Mic-
kiewicza 24/28, 30-059 Kraków, Polska
Main Library of the Agricultural University of Hugo Kollataj in Krakow, Mickiewicza
24/28, 30-059 Krakow, Poland
ORCID: 0000-0001-7034-6312

Materiały i metody. W opracowaniu wykorzystano metody: porównawczą i retrospektywną, pozwalające zweryfikować dostępność źródeł i istniejące opracowania, w których zaprezentowano dorobek naukowy prof. Z. Ruty, jako znanego pedagoga i historyka wychowania.

Wyniki. W artykule ukazano jednego z najbardziej cenionych profesorów, nauczycieli i wychowawców związanych z Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie.

Słowa kluczowe: profesor, nauczyciel i wychowawca.

Abstract

Introduction. The text refers to the youth, education, and family life of Zygmunt Ruta, one of the most outstanding professors of Krakow academia. The main part presents his scientific achievements and his influence on the modern pedagogy. The author also explores Professor Ruta's connections with today's Pedagogical University of Krakow, which resulted in numerous scientific works and years of thorough academic teaching.

Aim. The goal of the text is to present one of the most renown pedagogues and historians of education. Professor Ruta was a remarkable and noble person, expert in education and its various aspects, not only historical.

Materials and methods. In order to prepare the text, the comparative and retrospective methods were used. They facilitated the verification of the available sources and existing publications in which the scientific achievements and the person of Professor Zygmunt Ruta – a renown pedagogue and historian of education – are presented.

Results. The paper presents one of the most acknowledged professors, teachers and educators connected with the Pedagogical University of Krakow.

Keywords: Professor, teacher, and educator.

Z łatwością w Profesorze Rucie odnajdujemy nauczyciela i pedagoga dużego formatu, potrafiącego inspirować studentów intelektualnymi informacjami z obszarów krajowej i europejskiej historii i dziejów oświaty. Skuteczności takich oddziaływań wychowawczych sprzyjała cechująca Go perfekcja w wykonywaniu wszystkiego, co odnosiło się do powinności pedagoga odpowiedzialnie kształtującego przyszłych nauczycieli polskiej szkoły, promującej harmonię między ludźmi i narodami zjednoczonej Europy.

Stanisław Gawlik

Dzieciństwo, młodość, wykształcenie i rodzina

Zygmunt Ruta urodził się 10 lipca 1932 roku we wsi Borusowa na Powiślu Dąbrowskim (woj. małopolskie) (Leksykon, 2006). Rodzice – Jan i Zofia z domu Sobota – doczekali się pięciorga potomstwa: trzech córek (Wiktoria, Emilia i Genowefa) oraz

dwóch synów (Józef i Zygmunt). Do szkoły powszechnej uczęszczał w rodzinnej miejscowości podczas II wojny światowej, natomiast świadectwo ukończenia siódmej klasy uzyskał już po jej zakończeniu. Jako jedyny z rodzeństwa zdobył wyższe wykształcenie. Niewątpliwie odznaczał się zdolnością i pilnością, skoro rodzice zdecydowali się na znaczny wysiłek finansowy, jakim było wysłanie syna na dalszą naukę. Z rodzinnych opowieści wiadomo, że mieszkał na stacji w Tarnowie u ciotki słynnego później malarza i reżysera Tadeusza Kantora. Zaraz po wojnie wyjechał kształcić się dalej w Łodzi, jednak po roku powrócił i ostatecznie podjął naukę w I Liceum Ogólnokształcącym im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie, gdzie w 1951 roku złożył egzamin maturalny (zob. Samsonowska, 2006, Aneks 2, s. 406). Równocześnie zdał egzamin uzupełniający z przedmiotów pedagogicznych, który uprawniał do nauczania w szkołach podstawowych. Po ukończeniu szkoły otrzymał nakaz pracy na stanowisku nauczyciela (przewodnika drużyny harcerskiej) w szkole ćwiczeń Towarzystwa Przyjaciół Dzieci przy Liceum Pedagogicznym w Tarnowie. W listopadzie następnego roku powołano go do odbycia dwuletniej zasadniczej służby wojskowej w jednostce artyleryjskiej (23.11.1952–29.10.1954), a po jej zakończeniu powrócił do pracy w szkole ćwiczeń (11.1954–07.1955), skąd przeszedł do Młodzieżowego Domu Kultury (Dom Harcerza) w Tarnowie jako instruktor (kierownik Gabinetu Harcerskiego), a następnie zastępca dyrektora ds. pedagogicznych (08.1955–11.1956)¹.

W 1955 roku rozpoczął studia zaoczne w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Warszawie na kierunku historii. Po ukończeniu I roku, dzięki rekomendacji prof. dr. Tadeusza Słowikowskiego, wybitnego dydaktyka historii, został przyjęty na studia dzienne historii w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie. Przenosiny były wymuszone zmianami organizacyjnymi wprowadzonymi przez Ministerstwo Oświaty w wyższych szkołach pedagogicznych: m.in. w Warszawie zamieniono Wydział Filologiczno-Historyczny na Wydział Filologiczny, a sekcję historii przeniesiono do WSP w Krakowie². Na czas studiów korzystał z urlopu bezpłatnego udzielonego przez Kuratorium Oświaty i Wychowania (1.12.1956–30.09.1959). Ukończył je 22 czerwca 1959 roku³ i uzyskał tytuł magistra historii na podstawie pracy pt. *Z problemów oświaty i szkolnictwa w Tarnowie do końca XVII wieku* napisanej pod

¹ Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie [dalej: AUP], Akta osobowe Zygmunt Ruta, sygn. 1635/75.

² Zarządzenie Ministra Oświaty z 3 października 1955 Nr KD 3-4669/55 w sprawie zmian organizacyjnych w wyższych szkołach pedagogicznych (Dz. Urz. Min. Ośw., 1955, nr 13, poz. 120), za: Jarowiecki J., Nowecki B., Ruta Z. (red.) (1983). *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej (1945-1975)*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, s. 212.

³ AUP, Akta osobowe Zygmunt Ruta, Dyplom ukończenia studiów wyższych, sygn. 1635/75.

kierunkiem prof. dr. Ignacego Zarębskiego. Podczas letniego zjazdu studiów zaocznych w 1955 roku, odbywającego się wyjątkowo w Toruniu (warszawskie domy studenckie zostały zajęte przez uczestników V Światowego Festiwalu Młodzieży i Studentów), poznał swoją przyszłą żonę, również studentkę historii – Marię Krystynę z domu Hałacz, którą poślubił 29 października 1960 roku w Raciborzu⁴. Owocem tego związku jest jedyny syn – Adam (ur. 1962). We wrześniu 1961 roku młode małżeństwo zamieszkało w prowizorycznym lokalu, utworzonym z dawnej sali lekcyjnej w domu studenckim przy ul. Mazowieckiej 43 (obecnie siedziba Wydziału Sztuki Uniwersytetu Pedagogicznego). Po dwóch latach asystent Instytutu Historii otrzymał upragniony przydział na mieszkanie w uczelnianym budynku na osiedlu Olsza II⁵.

Po ukończeniu studiów Zygmunt Ruta został zatrudniony w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie jako asystent w Katedrze Historii Polski (1959–1960), następnie na tym samym stanowisku w Katedrze Historii Powszechnej (1960–1962) oraz ponownie w Katedrze Historii Polski jako starszy asystent (1962–1968). Po doktoracie pracował na stanowisku adiunkta w Katedrze Historii Polski (1968–1972), zaś od 1972 roku na tym samym stanowisku w Zakładzie Historii Oświaty i Wychowania, w latach 1974–1976 oraz 1978–1981 był kierownikiem tego Zakładu. Po przekształceniu Zakładu w Katedrę Historii Oświaty i Wychowania kierował nią w latach 1982–1997, a następnie do 2002 roku pracował na stanowisku profesora tejże, do 2003 r. na ½ etatu, kiedy to rozstał się ostatecznie z Uczelnią po 54 latach wyteżonej pracy. Był promotorem blisko 300 prac magisterskich oraz 6 doktoratów.

Zygmunt Ruta niemal całe swoje życie zawodowe związał z krakowską WSP, tam też uzyskiwał kolejne stopnie i tytuły naukowe. Stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *Szkoły tarnowskie w w. XV–XVIII i ich miejsce w dziejach szkolnictwa Małopolski*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. I. Zarębskiego został nadany uchwałą Rady Wydziału Filologiczno-Historycznego WSP w Krakowie z dnia 15 lipca 1967 roku⁶. Doktorem habilitowanym nauk humanistycznych w zakresie historii oświaty i wychowania został w 1979 roku na podstawie rozprawy *Szkolnictwo powszechne w Okręgu Szkolnym Krakowskim w latach 1918–1939*⁷. Ko-

⁴ Urząd Stanu Cywilnego Racibórz, Odpis skrócony aktu małżeństwa, AF 2289013.

⁵ AUP, Akta osobowe..., Przydział mieszkania służbowego nr 20 w budynku nr 14 (osiedle Olsza II) [bez daty], znak: Pers. R-15/93.

⁶ AUP, Teczka osobowa..., Kopia dyplomu doktorskiego, sygn. 1635/75.

⁷ AUP, Teczka osobowa..., Odpis pisma Przewodniczącego Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej do Spraw Kadr Naukowych przy Prezesie Rady Ministrów do Rektora WSP w Krakowie z dnia 26 listopada 1979 roku o zatwierdzeniu uchwały Rady Wydziału Humanistycznego WSP w Krakowie w sprawie nadania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie historii oświaty i wychowania, sygn. 1635/75.

lejne etapy to tytuł profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych (1986)⁸ oraz profesora zwyczajnego nauk humanistycznych (1997)⁹.

W latach 1978–1986 podjął dodatkowe zatrudnienie w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Kielcach (obecnie Uniwersytet Jana Kochanowskiego) na kierunku pedagogika – początkowo na godzinach zleconych prowadził seminarium magisterskie i wykłady z przedmiotu historia myśli pedagogicznej, a następnie jako docent na ½ etatu. Pamiętam, że przynajmniej jeden lub dwa weekendy w miesiącu spędzał poza domem. Mimo wszystko zapamiętałem go jako domatora, pochłoniętego przede wszystkim pracą naukową. Ponieważ mieszkanie było tylko dwupokojowe, więc Ojciec nie miał osobnego gabinetu do pracy, a funkcję tę spełniał tzw. salon, w którym centralne miejsce zajmowało potężne biurko. Przy jednej ze ścian stał podwójny regał szczerlnie wypełniony aż po sufit książkami, oprócz tego były tam dwie mniejsze biblioteczki oraz wszechobecne stopy papierów – pod regałami, na stole i pod stołem. Wywoływało to zrozumiałe niezadowolenie małżonki, która starała się prowadzić normalny dom. Zawsze jednak dochodziło do kompromisu, nigdy nie słyszałem, aby rodzice się kłócili. Każdego roku (począwszy od 1968 roku) rodzice wyjeżdżali w sierpniu na wakacje w jedno i to samo ulubione miejsce – do Sopotu, gdzie w przyjaznym domu państwa Jekielów odpoczywali po całym roku pracy. Ojciec był ponadto na kilku wakacyjnych wyjazdach zagranicznych w ramach wymiany między uczelniami z tzw. bloku wschodniego, m.in. w Jugosławii i Bułgarii.

W porównaniu z bliskimi sobie osobami – naukowcami Z. Ruta nie należał do etatowych gawędziarzy, ale chętnie powracał do swoich wspomnień i dzielił się opowieściami o dzieciństwie, młodości, czasach studiów. Oto jedynie niewielka tylko część tych rozmów, które odbywały się przy stole rodzinnym i w pracy:

Wspomnienie z lata 1934 roku i wielkiej powodzi w południowej Polsce. Przypuszczam, że Ojciec był zbyt mały, aby dokładnie ją pamiętać, więc zapewne nałożyły

⁸ AUP, Teczka osobowa..., Pismo dziekana Wydziału Humanistycznego do Rektora WSP w sprawie przedłożenia Senatowi Uczelni wniosku w sprawie nadania doc. dr. hab. Z. Rucie tytułu profesora nauk humanistycznych z dnia 20 września 1984; Pismo Przewodniczącego Rady Państwa z dnia 16 stycznia 1986 roku zawiadamiające o nadaniu tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych, sygn. 1635/75.

⁹ AUP, Teczka osobowa..., Dokumentacja w sprawie mianowania na stanowisko prof. zwyczajnego, k. 555-768, m.in. Pismo dziekana Wydz. Pedagogicznego do Rektora WSP z dnia 3 marca 1995 r. informujące o pozytywnym zaopiniowaniu przez Radę Wydziału Pedagogicznego wniosku w sprawie powołania prof. dr. hab. Zygmunta Ruty na stanowisko prof. zwyczajnego w Katedrze Historii Oświaty i Wychowania (znak: WP/122/95), Pismo Z. Ruty do Rektora z prośbą o zatrudnienie na stanowisku prof. zw. z dnia 14 grudnia 1994 r., k. 557; Pismo ministra edukacji narodowej z dnia 10.02.1997 roku informujące o mianowaniu od 1 lutego 1997 r. na stanowisko profesora zwyczajnego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie (znak: DNS-IV-93/95/97), k. 759.

się na to opowieści rodzeństwa i rodziców. W powodu intensywnych opadów deszczu w dorzeczu górnej Wisły doszło do największej powodzi w Polsce międzywojennej. W drugiej połowie lipca 1934 roku fala powodziowa z Raby i Dunajca dotarła do Wisły i doszło do przzerwania wałów przeciwpowodziowych w Karsach. Woda zalała ogromne tereny na prawym brzegu rzeki, m.in. pobliską Borusową. Mimo że dom rodzinny położony był na niewielkim wzniesieniu, doszło do zalania budynku mieszkalnego i zabudowań gospodarczych. Rodzina schroniła się na strychu domu i czekała, aż woda opadnie. W ścianie pobliskiej kapliczki na wysokości ok. 1,5 metra wmurowany jest żeliwny znak wielkiej wody z 1934 roku.

Borusowa, ciągle tutaj przywoływana, położona jest tuż nad Wisłą, zaś na drugim brzegu rzeki, po jej świętokrzyskiej stronie, leży miasteczko Nowy Korczyn. Obie miejscowości połączył w sierpniu 1939 roku solidny, drewniany most, wybudowany przez Wojsko Polskie w związku z nadciągającą groźbą wybuchu wojny z Niemcami, w celu łatwiejszej relokacji oddziałów wojskowych. Ponieważ jesienią tego roku Tata miał rozpocząć naukę w szkole, zatem pod koniec lata wraz ze swoim ojcem poszedł przez tę jeszcze niedokończoną budowlę na jarmark odbywający się w Nowym Korczynie, aby zakupić przybory szkolne. O tym, jak ważne było to wydarzenie dla siedmioletniego chłopca, świadczy fakt, że jeszcze wiele lat później, niemal przy każdej wizycie w rodzinnej miejscowości wspominał o tym. Tym bardziej, że już 8 września 1939 roku, w obliczu zbliżającego się frontu, most został spalony przez polskich żołnierzy, aby zatrzymać oddziały niemieckie. Od tamtej pory funkcjonowała w tym miejscu przeprawa promowa, a nowy, betonowy most oddano do użytku dopiero 81 lat później, w grudniu 2020 roku. Niestety Ojciec z powodu zaawansowanej choroby tą nową przeprawą mostową już nie zdążył przejechać.

Z trzecim, ostatnim ze wspomnień, powiązane są wydarzenia kończące trudne czasy dla polskiego społeczeństwa – II wojnę światową. Latem 1944 roku miała ruszyć ogromna ofensywa Armii Czerwonej na froncie wschodnim. Niemcy przygotowywali się do odparcia ataku i rozpoczęli kopanie rowów przeciwczołgowych, a wykorzystywali do tego ludność cywilną. W Wojniczu koło Tarnowa utworzono obóz pracy, dokąd ściągano przymusowych pracowników z dalekich nawet stron. Kiedy hitlerowskie ciężarówki zjawiły się w Borusowej, stało się jasne, że z każdego domostwa musi zostać wysłana przynajmniej jedna osoba zgodnie z wykazami przygotowanymi przez władze. Z domu Rutów miano wywieźć na roboty najstarszego syna, 16-letniego Józefa. Ten jednak, kiedy zobaczył, co się święci, wraz z kilkoma kolegami gdzieś się ukrył, więc – aby stan liczbowy się zgadzał – zabrano młodszego, wówczas 12-letniego Zygmunta. Przez wiele dni zrozpaczeni rodzice usiłowali się dowiedzieć, dokąd zabrano ich syna. Wreszcie ktoś ze wsi przyniósł wiadomość, że więźniowie są w Wojniczu. Mama Zofia bez namysłu wyruszyła odnaleźć syna, a wiedzieć trzeba, że Borusową od Wojnicza dzieli około 40 kilometrów. Zapewne

część drogi przebyła piechotą, część – okazjonalnym transportem. Udało jej się zobaczyć z synem. Skorzystali z nieuwagi strażników, uciekli oboje z obozu i powrócili w rodzinne strony.

Wśród historyków wychowania i krakowskiej pedagogii

Zygmunt Ruta należał do niewielu osób, które były w pełni oddane nauce i swojej ukochanej uczelni, w tym Katedrze Historii Oświaty i Wychowania. W styczniu 1972 roku utworzono Zakład Historii Oświaty i Wychowania, który organizacyjnie był powiązany z Instytutem Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. W 1982 roku zakład przekształcono w Katedrę Historii Oświaty i Wychowania oraz – po pewnym czasie – przeniesiono do Instytutu Nauk Pedagogicznych. Wspomniany Instytut Nauk Pedagogicznych przekształcono następnie na Wydział Pedagogiczny, który obecnie działa jako Wydział Pedagogiki i Psychologii UP w Krakowie. Zarówno zakład, jak i katedra od samego początku ukierunkowane były na badania naukowe nad oświatą, dziejami szkolnictwa i wychowania. Jednym z niekwestionowanych liderów tego pierwszego zespołu badawczego był I. Zarębski. Zajmował się on okresem wczesnego humanizmu w Polsce i jego powiazaniami ze światem zachodnim. Należał do niezwykle cenionych znawców myśli pedagogicznej wczesnego humanizmu w Polsce. W pracach o istotnym znaczeniu dla dziejów edukacji zajmował się stosunkami Eneasza Sylwiusza Piccolominiego z Polską i Polakami oraz problemami wczesnego odrodzenia polskiego w kontekście działalności Grzegorza z Sanoka, Giovanniego Boccaccia i Jana Długosza. Opublikował ponad 60 prac z tego zakresu (Ślęczka, 2015). Ze wspomniana osobą Z. Ruta związany był poprzez wybór własnego seminarium, a następnie wspólną pracę w WSP w Krakowie.

Po prof. I. Zarębskim zakład, a następnie katedrę objął Z. Ruta. Pod jego kierownictwem zwłaszcza katedra systematycznie wzmocniła się organizacyjnie i naukowo. Na silną pozycję naukową tego zespołu złożyła się przemyślana polityka kadrowa i osobisty stosunek Profesora do osób tutaj zatrudnianych. Do zespołu zaprezentowanego poniżej starał się dobierać osoby odpowiedzialne i w pełni oddane nauce. Jednym z podstawowych kryteriów było sytuowanie się w różnych okresach z dziejów szkolnictwa i myśli pedagogicznej, od średniowiecza, aż po czasy współczesne. Na główny nurt badań tak dobranej grupy złożyły się *Dzieje oświaty, nauki i myśli pedagogicznej w Polsce od XV–XX wieku*. W katedrze stworzonej przez Z. Rutę znaleźli się – Andrzej Kliś, Jan Krukowski, Czesław Majorek, Waclaw Marmon, Jan Ryś, Ryszard Ślęczka. Do uczniów Profesora należeli: J. Ryś i R. Ślęczka, z których pierwszy lokował się w okresie staropolskim, natomiast drugi zajmował się dziejami najnowszymi. Spośród zespołu A. Kliś określał siebie jako znawcę galicyjskiej myśli pedagogicznej, a J. Krukowski

w swoich badaniach sięgał do czasów staropolskich i XVII wieku. Z kolei W. Marmon główne swoje zainteresowania badawcze odnosił do dwudziestolecia międzywojennego. Do osób wyróżniających się w tym zespole należał C. Majorek, który zajmował się Komisją Edukacji Narodowej oraz kształceniem nauczycieli w Galicji. Jeszcze jako młody naukowiec wybrany został do władz International Standing Conference for the History of Education (ISCHE) i nawiązał liczne kontakty ze środowiskiem historyków wychowania z całego świata (Ryś, Ślęczka, 2016).

W jednostce naukowo-dydaktycznej stworzonej przez prof. Z. Rutę, poza podstawowymi badaniami nad polską edukacją, zajmowano się też współpracą z ośrodkami badawczymi na całym świecie, w tym z USA, Kanady i Japonii. Obejmowała ona wymianę studentów, kadry akademickiej i wspólne przedsięwzięcia naukowe. W ramach wymiany studenckiej wykłady prowadził na przykład prof. W. Urban z Uniwersytetu Georgia w USA. Do wizyt cyklicznych należały kontakty z K. Mazurkiem z Uniwersytetu w Lethbridge w Kanadzie. Od 2006 roku prowadzono współpracę z prof. Shunjiu Tanabe z Uniwersytetu w Kanazawa (Japonia), która obejmowała analizę porównawczą różnych form kształcenia nauczycieli. Do wydarzeń o istotnym znaczeniu należy zaliczyć udział w międzynarodowym życiu naukowym, co czyniono poprzez uczestnictwo i organizację konferencji naukowych. W sierpniu 1996 roku katedra zorganizowała w Krakowie Międzynarodową Konferencję Historyków Oświaty i Wychowania. Było to kolejne, osiemnaste, spotkanie historyków edukacji z całego świata, w ramach International Standing Conference for the History of Education (ISCHE). Wcześniej podobnego typu konferencja odbyła się tylko w Jabłonie k. Warszawy w 1980 roku. W krakowskim spotkaniu wzięło udział 141 uczestników z 25 krajów świata i 24-osobowa grupa polskich uczonych. Ważnym wydarzeniem trzeciego dnia były obrady okrągłego stołu, stanowiące polski akcent. Były one swego rodzaju nawiązaniem do wagi problemów oświatowych, które pojawiły się w okresie transformacji ustrojowej w społeczeństwach środkowej i wschodniej Europy. Wśród mentorów spotkania pojawił się prof. Z. Ruta, który wprowadził do dyskusji nad regionalizmem w badaniach historycznooświatowych¹⁰. Wspomniana konferencja potwierdziła bliskość naukową i emocjonalną tych dwóch wyróżniających się postaci polskiej nauki. Już po śmierci prof. C. Majoroka z inicjatywy prof. Z. Ruty powstało zbiorowe opracowanie pt. *W służbie szkoły i nauki. Księga poświęcona Czesławowi Majorokowi* (wspólnie z R. Ślęczką, 2003). W tym zbiorowym opracowaniu ukazano metodologiczne problemy historii wychowania, dzieje szkolnictwa i edukację dorosłych, wychowanie w rodzinie oraz stan badań nad biografią edukacyjną. Wprowadzeniem do całości było *In memoriam* (Z. Ruty) i bibliografia prac prof. C. Majoroka

¹⁰ Ślęczka, R. (1999). XVIII Międzynarodowa Konferencja Historyków Oświaty i Wychowania, Kraków 6-9 sierpnia 1996, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace z Historii Oświaty i Wychowania*, t. V, 103-106.

za lata 1967–2002, przygotowana przez Ewę Piotrowską i Renatę Zając z Biblioteki Głównej naszej Akademii Pedagogicznej.

Z pragmatycznym spojrzeniem prof. Z. Ruty na polską naukę i edukację związane były nowe inicjatywy badawcze, które realizowano w katedrze z dużym powodzeniem. Jedną z nich była szeroko rozumiana edukacja europejska. Wspomniane badania obejmowały liczne prace nad europejskimi systemami edukacji, głównie w krajach stowarzyszonych z Unią Europejską. W obszarze zainteresowań znalazły się systemy oświatowe oraz nowe tendencje w badaniach pedagogicznych, które opracowywano w ramach grantu z fundacji Jeana Moneta – *History of Educational unity: developments and practical issues*. W efektach realizacji tego grantu wymieniono wykłady kursowe o nazwie edukacja europejska, które realizowano na kierunkach pedagogicznych.

W katedrze prowadzonej przez prof. Z. Rutę zajmowano się też badaniami nad biografistyką historyczno-oświatową. W tym obszarze podjęto ścisłą współpracę z Pracownią Biografistyki Instytutu Historii Akademii Pedagogicznej w Krakowie. W wyniku prowadzonej analizy naukowej powstały: *Szkolny słownik biograficzny* (1999), trzy tomy biografistyki do *Wielkiej Historii Polski* (1997–2001) oraz dwutomowy *Słownik biograficzny historii Polski* (2005). Z udziałem zespołu prowadzonego przez Profesora powstało ważne opracowanie słownikowe *Encyklopedia Krakowa* (2000), do którego stworzono większą część haseł dotyczących nauki, oświaty i szkolnictwa.

W nauce i wspieraniu edukacji

Z zawodem nauczycielskim Profesor był związany od 1951 roku. Wówczas to objął funkcję nauczyciela szkoły ćwiczeń w tarnowskim liceum pedagogicznym i podjął decyzję o rozpoczęciu studiów historycznych w Warszawie (w Wyższej Szkole Pedagogicznej). Następnie przeniósł się do Krakowa do Wyższej Szkoły Pedagogicznej, gdzie spotkał wyjątkową osobę, prof. I. Zarębskiego. Z tą wszechnicą związał się na dobre i na złe oraz dedykował jej cały swój dorobek naukowy. Nie stronił też od wypełniania podstawowych obowiązków organizacyjnych na rzecz uczelni. Z grona młodszych pracowników nauki wybrano go do Rady Wydziału. Był rzecznikiem dyscyplinarnym rektora ds. spraw studenckich i przewodniczącym Rady Szkoły ds. Młodzieży. Już jako samodzielny pracownik naukowy brał udział w wielu komisjach senackich i zespołach naukowych. W latach 1980–1990, jako członek senatu, uczestniczył w pracach nad statutem uczelni oraz regulaminami wyboru rektora, dziekanów i dyrektorów instytutów. Profesor Z. Ruta należał do osób, które cieszyły się szczególnym zaufaniem wspólnoty akademickiej. Przez dwie kadencje pełnił funkcje przewodniczącego Uczelnianej Komisji Wyborczej oraz wiceprzewodniczącego

Senackiej Komisji ds. wydawniczych WSP w Krakowie, co szczególnie sobie cenił i uznawał za swego rodzaju wyróżnienie.

W dorobku naukowym prof. Z. Ruty dostrzec można co najmniej trzy nurty badawcze, które zostały wyznaczone określonymi cezurami czasowymi o zdecydowanie zidentyfikowanym wymiarze historycznym. W pierwszym z nich dostrzec można odniesienie do oświaty staropolskiej i szkolnictwa wieków od XV do XVIII. W badaniach tych, o wyraźnie regionalnym zabarwieniu, zostały pokazane zmiany zachodzące w oświacie i szkolnictwie tamtych czasów. Niezwykle istotne było to, że autor starał się odnaleźć w nich odniesienie do kultury, sytuacji społeczno-politycznej i religii. W oparciu o tę problematykę Z. RUTA zbudował swój podstawowy warsztat badacza, który zmaterializował w postaci książki pt. *Szkoły tarnowskie w XV–XVIII w.* (1968). Już wówczas można było stwierdzić, że autor cechował się wysokim stopniem kompetencji naukowych, choć odnosiły się one do realiów ściśle określonego środowiska. Wspólnie z J. Rysiem Profesor opracował jeszcze *Kolonie akademicką i szkołę podwydziałową w Białej Podlaskiej* (Rocz. Nauk.-Dydak. WSP w Krakowie, z. 153) oraz *Kolonie akademicką w Nowym Korczynie* (Rocz. Nauk.-Dydak. WSP w Krakowie 1989, z. 131). Warto też podkreślić, że nie były to jedyne opracowania poświęcone tej tematyce.

Na drugą sferę zainteresowań badawczych prof. Z. Ruty złożyły się zagadnienia z zakresu oświaty czasu zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej. W odniesieniu do lat 1772–1918 Profesor wypowiadał się przy okazji omawiania szkolnictwa i oświaty w poszczególnych monografiach poświęconych małopolskim miastom. Z mniejszych form wymienić można też w tym miejscu artykuł pt. *Szkolnictwo klucza muszyńskiego w czasach zaboru austriackiego (1772–1918)* (Rocz. Nauk.-Dydak. WSP w Krakowie 1987, z. 109). Na szczególną uwagę zasługują natomiast odniesienia do II Rzeczypospolitej, zwłaszcza jedna z obszerniejszych monografii: *Szkolnictwo powszechne w Okręgu Szkolnym Krakowskim w latach 1918–1939* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980). W pracy podjęta została próba ukazania ogólnych tendencji panujących w polityce oświatowej w zderzeniu jej z rzeczywistością. Wspomnianej problematyce towarzyszyły badania nad średnim szkolnictwem prywatnym, które odgrywało ważną rolę w ówczesnym systemie edukacji i nie doczekało się sprawiedliwej oceny. Opracowanie pt. *Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące w Krakowie i województwie krakowskim w latach 1932–1939* (1990), wypełniało istniejącą lukę i wpisywało się w kierunek badań uwzględniających retrospektywną analizę współczesnej rzeczywistości. W postaci artykułu ukazało się też *Prywatne szkolnictwo średnie ogólnokształcące w województwie krakowskim w drugiej połowie lat trzydziestych (warunki lokalowe i materialne)* (Rocz. Komis. Nauk Pedag. 1986, t. 38) i kilka innych.

Z ostatnim, trzecim obszarem penetracji naukowych Profesora związane były czasy okupacji niemieckiej i okres po II wojnie światowej. Do tych lat odniósł się w artykułach: *Odbudowa i organizacja szkolnictwa średniego na terenie Okręgu*

*Szkolnego Krakowskiego (styczeń – lipiec 1945)*¹¹ i *Stan organizacyjny szkolnictwa w Okręgu Szkolnym Krakowskim w okresie Rządu Jedności Narodowej (lipiec 1945 – styczeń 1947)*. W jednym i drugim starał się odnieść do odbudowy szkolnictwa i tworzenia się nowych struktur oświatowych, w dużej mierze powiązanych z krakowskim okręgiem szkolnym. Z opracowań o szczególnym znaczeniu dla historiografii oświatowej tego okresu wymienić należy też pracę zbiorową pt. *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945–1975* (1983). Z udziałem autora wspomnianej tutaj redakcji powstała również część poświęcona kształceniu nauczycieli na poziomie średnim, tj. w liceach pedagogicznych. Natomiast w „Roczniku Naukowo-Dydaktycznym” WSP w Krakowie ukazał się obszerny artykuł pt. *Kształcenie nauczycieli w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych w Polsce w latach 1945–1965*. Z. Ruta miał szczególny powód do zajęcia się tą problematyką, ponieważ sam był najpierw nauczycielem, a następnie wykładowcą, biorącym udział w kształceniu przyszłych kadr pedagogicznych (Krukowski, Majorek, 1994).

W podsumowaniu tej części dorobku naukowego Profesora należy wspomnieć o jego wkładzie w opis dziejów swojej uczelni. Na początku lat osiemdziesiątych wziął na siebie trud redagowania obszernych monografii, które ukazały się pod tytułami: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1946–1981* (1981) oraz *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1982–1996* (1996). W dopełnieniu tych opracowań zebrano trzy tomy źródeł, pozwalających dokładniej pokazać jej rozwój. Z innych dokonań naukowych Profesora należy wymienić prace redakcyjne i zawarte w nich opracowania odnoszące się do dziejów regionalnych poszczególnych miast. We współpracy z Feliksem Kirykiem wydał kilka ciekawych monografii prezentujących dzieje miast, które odegrały istotną rolę w rozwoju polityczno-ekonomicznym Małopolski. Wśród nich znajdują się pokaźne dzieła poświęcone Bochni, Dąbrowie Tarnowskiej, Tarnowowi, Nowemu Sączowi i Wierchosławicom. W każdej z nich Profesor starał się odnieść do roli i znaczenia oświaty w nawiązaniu do zmian politycznych, społecznych, kulturowych i religijnych. W ostatnim okresie aktywności naukowej Profesora dominowały oceny wyrażane w recenzjach, opracowaniach bibliograficznych oraz hasłach słownikowych, dotyczące postaci mu bliskich. Artykuły wspomnieniowe to m.in. refleksje nad życiem i twórczością Jadwigi Baran, C. Majorka, Tadeusza Jałmużny i I. Zarebskiego. W pozytywnej recenzji odniósł się do książki J. Krukowskiego pt. *Szkolnictwo parafialne Krakowa w XVII wieku*. Natomiast w *Encyklopedii Krakowa* ukazały się jego hasła z zakresu historii oświaty (Ryś, 1994).

Z zaprezentowanych tutaj form badawczych i różnorodności pisarskiej wynika, że prof. Z. Ruta należał do osób zaliczanych do ścisłej czołówki historyków wycho-

¹¹ Praca ta została napisana wspólnie z Wincentym Kołodziejem.

wania w Polsce. W uzupełnieniu powyżej statystyki należy stwierdzić, że był autorem blisko 90 prac sygnowanych własnym imieniem i nazwiskiem, 2 wydawnictw źródłowych i 20 opracowań redakcyjnych (Burkot, 1996). Zaproszono go do trzech redakcji naukowych: *Rocznika Naukowo-Dydaktycznego* WSP w Krakowie, *Rocznika Komisji Nauk Pedagogicznych* Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie i *Prac Komisji Nauk Pedagogicznych* Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie. W świecie zdominowanym przez pęd do wyrażania nauki w punktach i mnożeniu licznych pozycji dorobek ten może wydać się mało imponujący. Jednak wiele prac opublikowanych przez Profesora ma charakter fundamentalny i na trwałe wpisały się one do bibliografii polskiej edukacji. Jedną z nich jest na przykład artykuł *Nauczyciele kolonii akademickich Uniwersytetu Krakowskiego w XVIII w.* (1968), w którym zebrano informacje o składzie osobowym szkół niższych i średnich Akademii Krakowskiej od początku do czasów Komisji Edukacji Narodowej.

Popularyzacja nauki i ostatni jubileusz

Już jako ceniony pedagog i historyk wychowania prof. Z. Ruta należał do kilku znaczących towarzystw naukowych: Polskiego Towarzystwa Historycznego i Tarnowskiego Towarzystwa Kulturalnego Miłośników Ziemi Dąbrowskiej. Przez wiele lat był związany z Komisją Nauk Pedagogicznych i krakowskim oddziałem Polskiej Akademii Nauk, zaliczanym do jednych z największych w Polsce. W ramach niego, od 1990 roku, kierował redakcją naukową czasopisma pod nazwą „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, wydawanego przez Komisję Nauk Pedagogicznych. Można mieć wrażenie, że ważniejsze było uczestniczenie Profesora w jednym z ciekawszych wątków badawczych, mających na celu upamiętnienie tajnego nauczania. W latach 1971–1993 przy krakowskim oddziale PAN działał Zespół Badawczy Dziejów Oświaty w Latach Okupacji Hitlerowskiej. Profesor poprzez prowadzone przez siebie badania identyfikował się z tym niezwykle istotnym przedsięwzięciem naukowym. W ramach całego wspomnianego zespołu dokonano wnikliwej analizy istniejącej dokumentacji i wspomnień nauczycieli uczestniczących w tajnym nauczaniu w tzw. dystrykcie krakowskim. W zdecydowanej większości badania te polegały na gromadzeniu i publikowaniu zebranych materiałów, następnie przedstawianiu ich w kolejnych tomach „Rocznika Komisji Nauk Pedagogicznych”. Materiały opracowane w ten sposób przyczyniły się do powstania trwałego śladu po tej niezwykle bogatej działalności konspiracyjnej. Obejmowały one osobiste wspomnienia uczestników tajnego nauczania, sprawozdania z działalności zakonspirowanych wówczas władz oświatowych. Zaś zgromadzone dokumenty, wspomnienia i relacje pozwoliły na opracowanie szeregu publikacji, a wspólnie z Główną Komisją Badania Zbrodni

Hitlerowskich w Polsce przyczyniły się do ustalenia stanu strat wśród nauczycieli południowej Polski (Ślęczka, 2014). Z kilku prac o tej tematyce powinniśmy wymienić *Tajne nauczanie w Tarnowie i powiecie tarnowskim w okresie okupacji hitlerowskiej. Szkic historyczny* (opracowany wspólnie z C. Sterkowiczem, Roczn. Kom. Nauk Ped. 1976, t. XIX). W wydanym po latach *Słowniku biograficznym nauczycieli w Małopolsce w latach II wojny światowej*, opracowanym przez Jacka Chrobaczyńskiego, Profesor opracował powiaty: Dąbrowa Tarnowska i Tarnów. Z redakcją naukową „Rocznika Komisji Nauk Pedagogicznych” Z. Ruta związany był do 2007 r., po czym przekazał ją swojemu bliskiemu współpracownikowi J. Krukowskiemu.

Ze spotkań okolicznościowych prof. Z. Ruta najbardziej cenił sobie jubileusz pięćdziesięciolecia pracy naukowej, który odbył się w Wieliczce i Krakowie w dniach 11–12 stycznia 2009 roku. W celu podkreślenia znaczenia dorobku naukowego Profesora postanowiono powiązać obchody z konferencją naukową o *Krakowskim środowisku historyków wychowania w drugiej połowie XX wieku*. Wspomniane spotkanie miało dwie odsłony: zasadniczą w postaci jubileuszu, który odbył się w Wieliczce i naukową zorganizowaną w audytorium im. prof. W. Danka przy ul. Podchorążych 2 w Krakowie, czyli w gmachu głównym naszej uczelni. W Wieliczce w sali konferencyjnej hotelu Salin odbyła się główna część wspomnianego Jubileuszu, w której wzięły udział władze uczelni, przyjaciele i liczne grono historyków wychowania z całej Polski oraz rodzina. Laudacje na cześć prof. Z. Ruty wygłosili prof. Stanisław Gawlik i prof. Krzysztof Jakubiak (Gawlik, Jakubiak, 2006/2007). W pierwszej podkreślono wpływ krakowskiego środowiska na drogę naukową Jubilata:

Kilkuletnie studia, twórczy nastrój panujący w środowisku miejscowym uczonych, a przy tym kontakt z Krakowem, królewskim miastem, o niezwykłym klimacie, swoiście popychającym do przodu polską naukę i sztukę, sprawiły, że zaraz po ukończeniu studiów Zygmunt Ruta, nie bez pozytywnego wpływu prof. Leszka Hajdukiewicza, oddał się pracy dydaktyczno-naukowej, ze szczególnym uwzględnieniem aspektu historycznego. Rozpoczęty wtedy Jego swoisty *furor biograficus* w krakowskiej WSP nieprzerwanie trwa do dziś. W tejże uczelni przeszedł wszystkie szczeble kariery akademickiej, od asystenta, adiunkta i docenta do profesora. W całej swojej rozległej przestrzeni czasowej zaowocowała ona wieloma osiągnięciami: dydaktycznymi, organizacyjnymi i badawczymi... (Gawlik, 2010).

Natomiast w drugiej skupiono się w znacznym stopniu na dorobku naukowym Jubilata. Podkreślono, że należał on do:

grona znanych w całym kraju historyków edukacji, jest organizatorem aktywnego ruchu naukowego w zakresie historiografii pedagogicznej, co się wyraża

m.in. w inicjowaniu i redagowaniu zbiorowych wydawnictw naukowych, jest badaczem samodzielnym i twórczym o dużym dorobku naukowym, imponującym ścisłością i trzeźwością sądów oraz umiejętnościami organizacyjnymi (Jakubiak, 2010).

Za swoją pracę naukową i dydaktyczną prof. Z. Ruta był wielokrotnie nagradzany. Pięciokrotnie otrzymał nagrodę Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Odznaczono go Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem 40-lecia PRL oraz Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Za pracę na rzecz środowiska przyznano mu Medal za Zasługi dla Miasta Tarnowa, Medal 700-lecia Miasta Nowego Sącza oraz Złotą Odznakę za Zasługi dla Ziemi Krakowskiej.

W dniu 8 listopada 2021 r. pożegnaliśmy zmarłego 10 dni wcześniej Profesora Z. Rutę, nieocenionego znawcę dziejów wychowania. W nowej kaplicy na cmentarzu komunalnym w Batowicach odbyła się msza żałobna, która stanowiła smutne pożegnanie jednego z ważniejszych historyków wychowania w naszym środowisku naukowym.

Bibliografia

Źródła:

- Akta osobowe Zygmunt Ruta, sygn. 1635/75. Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Odpis skrócony aktu małżeństwa, AF 2289013. Urząd Stanu Cywilnego Racibórz.
Odpis skrócony aktu zgonu, AF 2288410. Urząd Stanu Cywilnego Kraków.

Opracowania:

- Burkot, I. (1996). *Bibliografia publikacji pracowników Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie 1986–1995*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Gawlik, S. (2010). Laudacja na cześć prof. zw. dr hab. Zygmunta Ruty wygłoszona 11 stycznia 2009 roku w Krakowie. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Institutionem et Educationem Partinentia II*, 77, 5-9.
- Gawlik, S. (2005). Z „małej ojczyzny” do grodu Kraka. *Biuletyn Historii Wychowania*, 21(22), 121-123. DOI: 10.14746/bhw.2005.2006.21.22.12.
- Gawlik, S., Jakubiak, K. (2005). 75-lecie urodzin Profesora zwyczajnego Zygmunta Ruty. *Biuletyn Historii Wychowania*, 1-2, 115-120.
- Hampel, J., Kiryk, F., Pietrkiewicz, I. (2006). *Leksykon profesorów Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej 1946–2006*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Jakubiak, K. (2010). Laudacja z okazji jubileuszu pracy naukowej i dydaktycznej Pana Profesora zwyczajnego dr hab. Zygmunta Ruty. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Institutionem et Educationem Partinentia II*, 77.
- Jarowiecki, J., Nowecki, B., Ruta, Z. (red.) (1983). *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej (1945–1975)*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.

- Krukowski, J., Majorek, C. (1994). Zygmunt Ruta historyk wychowania i nauczyciel nauczycieli. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny: Prace z historii oświaty i wychowania*, 174(4), 7-15.
- Ryś, J. (1994). Bibliografia prac Prof. dra hab. Zygmunta Ruty za lata 1962–1993. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*, 174, 17-26.
- Ryś, J., Ślęczka, R. (2016). Katedra Historii Oświaty i Wychowania. W: K. Dormus, R. Ślęczka, J. Wojniak (red.), *Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Akademia Pedagogiczna, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie 1996–2016* (ss. 151-155). Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP w Krakowie.
- Samsonowska, K. (2006). *I Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie w latach 1939–2000*. Tarnów: Wydawnictwo S-CAN.
- Ślęczka, R. (2015). Profesorowie Katedry Historii Oświaty i Wychowania i ich związek z Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie. W: R. Grzybowski, K. Jakubiak, M. Brodnicki, T. Maliszewski (red.), *Polskie dziedzictwo edukacyjne od XVI do XX wieku – ciągłość i zmiana: zbiór studiów i rozpraw ofiarowanych Profesorowi Lechowi Mokrzeckiemu z okazji Jubileuszu 80 urodzin* (ss. 166-176). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Ślęczka, R. (2014). Działalność wydawnicza krakowskiego Oddziału Polskiej Akademii Nauk. W: I. Michalska, G. Michalski (red.), *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XX i pierwszych latach XXI wieku* (ss. 195-204). Łódź: Wydawnictwo UŁ.

